

RAPORT ȘTIINȚIFIC

Conținutul științific al evenimentului

Inițial, prin proiectul supus aprobării pentru desfășurarea workshop-ului, s-a afirmat că situarea arhitecturii la granița dintre artă și știință determină complexitatea deosebită a profesiei, iar rezultatele ei sunt situate la îmbinarea celor două sfere importante ale cunoașterii – cea sensibilă, artistică, și cea a rigorii și exactității, iar cercetarea în arhitectură este, de asemenea, îndreptată spre cele două direcții aparent divergente. Scopul workshop-ului a fost acela de a aprofunda relația dintre cercetarea științifică și creația artistică. Pentru ca dezbateră să fie cât se poate de concretă au fost propuse 4 subteme: două dintre ele - *practica de arhitectură și cercetarea; proiectare și cercetare – urbanism și conservarea patrimoniului* – au avut drept obiectiv o analiză detaliată a acestor domenii principale ale profesiei și ale cercetării; cea de-a treia - *creație și cercetare științifică în arhitectură* – a urmărit realizarea unei priviri generale, mai ample asupra întregii sfere a cercetării în arhitectură; în fine, cea de-a patra subtemă - *cercetarea și formația arhitectului* – avea drept scop, pe de o parte, identificarea acelor elemente didactice și mijloace de a introduce în activitatea cu studenții inițierea în cercetare și, pe de alta, de a avea o privire critică asupra cercetării desfășurate de cadrele didactice.

Participanții la workshop au fost astfel invitați încât să poată avea contribuții semnificative la subiectul propus: cadre didactice universitare de la București, Cluj, Iași și Timișoara, cu activitatea didactică desfășurată în diferite direcții (proiectarea de arhitectură, investigații teoretice și proiectare în domeniul urbanismului și amenajării teritoriului, istoria și teoria arhitecturii implicare în direcția protecției și conservării patrimoniului, a designului și amenajărilor interioare) cu rezultate recunoscute (pe plan național și internațional) ale diferitelor lucrări de cercetare și proiectare, iar participanții din diaspora sunt fie profesioniști renumiți în țările în care activează (Canada și Franța) pentru realizările lor de arhitectură, fie numărându-se printre cei mai importanți

profesioniști din domeniul restaurării monumentelor (Franța) fie, în fine, personalități care au continuat, după plecarea din țară, a activității didactice în paralel cu practicarea profesiei de arhitect.

Desfășurarea workshop-ului a urmărit prevederile proiectului. Toți participanții au primit din timp tema generală, fapt care a permis cunoașterea orientării propuse a dezbaterilor, iar anumiți participanți din țară au avut posibilitatea de a-și pregăti în mod special intervențiile la una din subtemele propuse. Discuțiile și intervențiile au fost foarte vii, animate, moderate fiind de key speakers. Dezbaterile au urmărit subtemele anunțate în foarte mare măsură, rezultând concluzii parțiale – în raport cu tema generală – de un interes apreciabil. Trebuie menționat că intervențiile asupra subtemelor s-au interferat, inevitabil, de multe ori, dată fiind imposibilitatea separării stricte a unor subiecte având legături foarte strânse între ele. Punctele de vedere ale intervenanților au fost foarte variate, uneori opuse, fapt care a deschis considerabil aria subiectului. În acest fel s-a contribuit, în final, la clarificarea unor poziții mai “solide” de pe care să poată fi abordată cercetarea în viitor. Acesta a fost, de fapt, unul din scopurile esențiale ale workshop-ului.

În continuare vor fi expuse, în sinteză, concluziile rezultate din intervențiile participanților.

1. Arhitectura și contextul profesional actual

Înscrierea practicii de arhitectură în contextul actual este necesară pentru a înțelege mai bine menirea profesiei, solicitările la care este supusă din partea societății și, pornind de aici, pot fi generate direcțiile de cercetare. Participanții care au intervenit asupra acestui punct au subliniat caracterul complex al profesiei. În primul rând, s-au invocat provocările globalizării și importanța pieței construcțiilor asupra arhitectului. Comanda clientului – indiferent care este acesta (individ, instituție privată sau publică) – determină, deseori, decisiv, proiectul de arhitectură. Acest fapt este cu atât mai evident cu cât uneori puterea (politică sau economică) impune anumite răspunsuri foarte precise și clare din partea arhitectului, iar limitele de mișcare ale acestuia devin foarte limitate. Arhitectul pare a fi, deseori, un personaj elitist, care nu ține cont de gusturile maselor populației, mult diferite de gusturile individuale. Din aceste considerente se desprinde unul din câmpurile cercetării – prezența meseriei pe „scena” mondială. În al doilea rând, în multe țări, cum sunt Canada sau Statele Unite ale Americii se face tot mai mult separarea dintre arhitectură și construcții, în condițiile în care industria construcțiilor impune o nouă standardizare și, implicit, o nouă estetică a arhitecturii care, în această situație, decurge din calitățile produsului industrial și nu din intențiile arhitectului care întocmește proiectul (Dan Hanganu). Există, din acest punct de vedere, riscul

marginalizării arhitectului, care poate fi considerat „un elitist” de care nimeni nu are nevoie. Totodată, arhitectul devine „purtătorul de cuvânt” al tehnologiei. Este însă la fel de adevărat că, în anumite situații, arhitectura poate genera o nouă tehnologie (Nicolas Lupu), amintindu-se, în acest sens, clasicul exemplu al piramidei de la Luvru al arhitectului I. M. Pei care, dorind o transparență absolută, a impus cercetări speciale care au condus la o tehnologie specială, nouă, difuzată apoi în toată lumea. În al treilea rând, arhitectura conține, și astăzi, valori care depășesc necesitățile imediate și esteticul, cum sunt tradiția, identitatea și continuitatea culturală. Ele sunt, din perspectiva globalizării mult invocate azi, o necesitate pentru a fi prezent mereu în lume. Aici se deschide o altă direcție de cercetare, esențială pentru ființa arhitecturii.

O perspectivă mai generală a arhitecturii (cu toate domeniile pe care le înglobează – de la amenajarea teritoriului la obiectul de uz casnic) în lumea de astăzi poate desprinde perspective variate asupra profesiei: arhitectura ca act cultural și acumulare culturală; arhitectura ca expresie a tehnologiei; arhitectura ca experiment artistic; arhitectura ca organizare strategică; arhitectura ca act public - ca responsabilitate socială / publică și ca spațiu al dezbaterii. (Ana Maria Zahariade)

2. Cercetarea în arhitectură.

Considerații generale. Aprecierile schițate mai sus conțin direcții ale cercetării în arhitectură. Ele sunt puse în “balanță” cu ceea ce se numește de obicei “cercetare științifică”. Profesorul Nicolas Lupu a semnalat riscul de a îndepărta din câmpul cercetării științifice domenii întregi ale gândirii umane, dacă se consideră, în mod exclusiv, că cercetarea este constituită din “ansamblul lucrărilor și activităților intelectuale care tind la descoperirea de noi cunoștințe și legi care guvernează evoluția”, iar adjectivul “*științific*” introduce un obiect și o metodă determinate și fondate pe relații obiective verificabile. În mod evident, o astfel de perspectivă cercetarea științifică nu poate fi aplicată, în întregime, sferei largi a arhitecturii, care, considerată în continuare *artă și știință*, cunoaște o complexitate din ce în ce mai mare, o dezvoltare multi-direcțională care poate, în unele cazuri, să-i altereze însăși natura sa unică.

Data fiind complexitatea domeniului arhitecturii la nivele diferite și în direcții diferite, restrânse la un domeniu bine precizat, este subliniată varietatea tipurilor de cercetare posibilă. În acest sens au fost propuse câteva criterii de clasificare a tipurilor de cercetare:

a. mari categorii ale cercetării. În această privință se consideră că, în arhitectură, cercetarea poate fi orientată direct către produsul profesional (indiferent care este acesta, obiect de arhitectură,

de amenajare interioara, de design de obiecte sau amenajarea teritoriului) sau este o cercetare cu caracter mai larg, general, teoretic.

b. cercetare în raport cu **orientarea / domeniul** caracterul acesteia. Din acest punct de vedere au fost propuse următoarele tipuri:

! cercetarea conceptuală

- cercetare umanistă, care se referă la aspectele culturale implicite arhitecturii. Toate sunt menite să construiască o fundație solidă care să ancoreze / stabilizeze activitatea de arhitectură / urbanism și să consolideze poziția în societate. Aceasta poate fi de factură istorică, interpretativă și critică de arhitectură. Dacă prima are rolul de a investiga trecutul, în raport cu evoluția arhitecturii sau urbanismului, a societății, a gusturilor, a tehnicii constructive etc., cea de-a doua, prin teoretizări, problematizări pe categorii, noțiuni etc., are rolul de a introduce critic noile abordări în proiectul de arhitectură.

- cercetarea “tehnică”, specializată, pe diferitele domenii: tehnic și tehnologică, structurală, restaurarea și, în general, conservarea patrimoniului, în domeniul managerial și strategic (în mod special privind politicile urbane, teritoriale, tehnicile participative, parteneriatele public-privat) etc.

Preocupările actuale privind „dezvoltarea durabilă” – definită ca dezvoltare menită să satisfacă cerințele prezentului fără a compromite posibilitatea ca generațiile viitoare să-și satisfacă propriile nevoi cel puțin la același nivel – deschid o largă arie tematică pentru cercetarea în domeniul arhitecturii și urbanismului. Este suficient să avem în vedere problemele care privesc protecția mediului, economia de energie și schimbările climatice (priorități ale cercetării europene – vezi programul european FP7); ele se leagă evident de felul în care sunt concepute clădirile, ansamblurile urbane, dar și de felul în care este concepută și planificată dezvoltarea orașelor noastre. În aceeași sferă de preocupări se înscriu și problemele care privesc conservarea patrimoniului construit considerat ca „resursă reutilizabilă” dar și ca purtător de semnificație culturală locală în contextul globalizării.

Participanții au apreciat că, în domeniul larg al arhitecturii și urbanismului, pot fi identificate tipuri variate de cercetare, de la aceea care poate fi asimilată cu creația artistică (în cazul proiectului de arhitectură, unde ponderea problemelor de inovație formală sau căutări ale expresivității se bazează pe o disciplină a gândirii raționale, logice) până la cercetarea fundamentală, științifică, care operează cu procedee și informații, precum și paradigme ale acesteia care sunt implicate în desfășurarea cercetărilor arhitecților, indiferent de domeniu. Două direcții ale cercetării au fost amplu dezbătute: cercetarea prin proiect și cercetarea din domeniul urbanismului.

Dacă în anumite arii disciplinare particulare ale domeniului arhitecturii (precum tehnologia arhitecturală, istoria arhitecturii, teoria arhitecturii) rolul și conținutul cercetării apare cu relativă claritate, nu la fel de clar este receptată și înțeleasă relația între cercetare și proiectul de arhitectură. S-a subliniat faptul că acesta este legat, inevitabil, de condiționări concrete, ale necesităților, de cele tehnologice dar și de latura artistică, de creație, prezentă totdeauna în profesie. Fără aceasta din urmă arhitectura ar fi sărăcită fundamental și și-ar pierde rolul său cultural. Dificultatea constă în cuantificarea creației arhitecturale, ea aparținând categoriilor valorice. Această dificultate a fost și este evidentă atunci când se pune problema evaluării lucrărilor de arhitectură. Este greu acceptată, în aceste situații, valoarea actului artistic, chiar dacă el urmărește aceleași scopuri ca cercetarea teoretică, prin aceleași metode și cu aceleași rezultate. Dan Hanganu, arhitect de activitate recunoscută pe plan mondial afirmă, în acest sens, că „în arhitectură cercetez tot timpul”, subliniind tocmai rolul creației în „orchestrarea” tuturor condiționărilor la care este supus proiectul de arhitectură. Mihai Munteanu, arhitect reputat în Franța, a exemplificat modul în care orice condiționare tehnologică pune arhitectului probleme de expresivitate, prin urmare de creație.

În acest context mai mulți participanți au subliniat necesitatea dezvoltării unei cercetări structurate, organizată în mod special în cadrul universitar, astfel încât o bună conectare la cultura arhitecturală contemporană sa, cu o corectă adecvare la situațiile specifice românești (urbane, economice, culturale, sociale, etc.) să permită o mai solidă bază conceptuală a proiectării – fie ea de arhitectură, de urbanism, de amenajare a teritoriului sau a amenajării interioare. Un aspect mult dezbătut a fost modalitatea de articularea cercetării elaborate în structurile specializate cu procesul direct de învățământ, fie că e vorba despre cursurile specializate în aspectele teoretice recunoscute ca atare (istoria și teoria arhitecturii și urbanismului) sau despre atelierele de predare a proiectării. Chiar între opiniile exprimate s-au înregistrat unele diferențe și nuanțe, însă toți participanții au fost de acord cu necesitatea întaririi fazei conceptuale a proiectării în țară.

În cazul urbanismului, spre deosebire de arhitectură - care are o componentă artistică și o latură individuală mai puternică - cercetarea despre care ar trebui să vorbim este cea care servește interesului public, general. S-a subliniat faptul că abordarea cercetării este, mai ales în domeniul urbanismului, marcată de dimensiunea temporală a fenomenelor dinamice studiate, abordare subsumată identificării unor legități și către formularea conceptelor teoretice, dar și a unor viziuni ale dezvoltării spațiale și identificarea obiectivelor practice. Totodată, aportul cercetării în urbanism este dependent de scara spațială considerată, mergând de la terenul înconjurător unei clădiri, trecând

la scara spațiului urban, la cea a așezării umane, urbane sau rurale, și până la teritoriul care integrează elementele naturale și antropice (Cătălin Sârbu). În același timp, trebuie luată în considerare problema raportului cercetării de urbanism cu autoritatea publică, izvorâtă din caracterul public al rezultatului activității operaționale. Dincolo de afirmarea explicită a importanței cercetării în urbanism, intervențiile s-au orientat spre semnalarea unor lipsuri instituționale, care grevează atât produsul cercetării cât și statutul însuși al urbanismului. Gabriel Pascariu, de exemplu, semnală faptul că în prezent se elaborează un concept național de dezvoltare spațială, inspirat de modele și cerințe europene; acest concept vizează și identificarea și stabilirea de poli de creștere și poli de dezvoltare, ca formule de consolidare a sistemului urban și de susținere a dezvoltării socio-economice. Se constată că sursele teoretice pentru fundamentarea conceptului se dovedesc relativ slabe și pot fi găsite mai degrabă în alte discipline științifice precum geografia, sociologia, economia regională. Domeniul urbanismului nu beneficiază de programe și resurse distincte precum alte domenii, sursele de finanțare fiind accesibile în cadrul unor programe mai largi care cuprind domenii sau discipline conexe /înrudite; în contextul preocupărilor din Uniunea Europeană privind cercetarea în domeniul dezvoltării spațiale (urbanism și amenajarea teritoriului), ar trebui întreprinse acțiuni de sprijinire a acestui domeniu (exemplu grăitor este programul ESPON, pentru care sunt alocate 45 de milioane de Euro pentru perioada 2007-2013, program destinat cercetării teritoriale). A fost, de asemenea, semnalată problema instituționalizării cercetării în urbanism, inclusiv structurarea rețelelor naționale și internaționale de cercetare, și o mai bună articulare cu conceptele și direcțiile de dezvoltare adoptate în cadrul UE dar și a accesului la fondurile de finanțare specifice.

3. Cercetarea și formația arhitecturii

Universitatea, ca instituție de învățământ superior, va rămâne punctul forte al cercetării specializate. Calificarea personalului didactic, mediul cultural propice reflexiei și investigației aprofundate a problemelor concrete, imediate sau a celor care permit deschiderea perspectivelor noi sunt elemente care atestă potențialul universitar spre cercetare.

Viitorul profesiei, așa cum se întrezărește astăzi, impune inițierea și acomodarea studenților pentru sfera cercetării specifice. Ștefan Mănciulescu aprecia că metodele didactice sunt esențiale pentru formarea la studenți a spiritului critic, a observației personale și a lecturilor referitoare la subiect. El amintea cele două demersuri posibile, frecvent utilizate: cel inductiv și cel deductiv. Acesta din urmă dă rezultate apreciabile, de exemplu, la primul contact al studenților de la Școala

de restaurare de la Chailot (Paris) cu monumentul care va face, în continuare, obiectul proiectului de restaurare. Stimularea potențialului creator și de investigație riguroasă a lucrurilor, proceselor și fenomenelor legate de domeniul profesiei și al lumii actuale este, fără îndoială, o pregătire de lungă durată, care însă este aplicată în facultățile de arhitectură în două direcții. Prima direcție aparține unui număr apreciabil de cursuri, în special cele opționale, la care evaluarea la sfârșitul semestrului se face, în cele mai multe cazuri, prin aprecierea unei lucrări de cercetare. Cea de-a doua se referă la activitatea lor de proiectare prevăzută în programa școlară și constă în acomodarea studenților cu o etapă preliminară a proiectului, aceea a formării unui punct de vedere critic asupra realizărilor recente, a cunoașterii principiilor actuale de proiectare a temei respective și a tehnologiilor utilizate. Prof. N. Lupu afirma, pe bună dreptate, că “formarea viitorilor arhitecți este fundamentală în această direcție – trebuie să nu neglijăm niciodată că *fiecare proiect este o cercetare*”. Problema „ambiguității” în înțelegerea caracterului specific al cercetării în arhitectură este o problemă a tuturor Școlilor de arhitectură europene ce se confruntă în prezent cu cerințe sporite privind activitatea de cercetare; de aici nevoia de a clarifica specificitatea cercetării în și prin proiectul de arhitectură. În acest context este semnalat faptul că în aprilie 2009 va avea loc în Belgia o conferință internațională (organizată de Școala de Arhitectură Saint Luc din Bruxelles și Departamentul de Arhitectură al Universității de Tehnologie Chalmers, Goteborg, Suedia) cu tema „*Communicating (by) Design*”. În anunțul Conferinței se arată că actul de cunoaștere propriu proiectării sintetizează abilități intelectuale, creative, experimentale și interpretative ce depășesc poate formele de cunoaștere privilegiate de și în cercetarea convențională. Conferința își propune să investigheze direcțiile de evoluție în sfera cercetării prin intermediul (sau în cadrul) proiectului și, în particular, una dintre provocările centrale pentru cercetarea bazată pe proiectare, și anume „comunicarea”.

Persistența unor prejudecăți “de breaslă” – ruptura dintre teorie și practică – reprezintă o piedică în introducerea cercetării ca parte integrantă a învățământului. Primii pași făcuți în această direcție sunt un început care trebuie însă continuat cu o regândire a învățământului, în care doctoratele și masteratele post-universitare să-și găsească integrarea firească în învățământul reglementat.

4. Finanțarea cercetării din arhitectură și eficiența sa – calitatea cercetării

Una din problemele cercetării care a reieșit din dezbateri, fără a fi prevăzută în tema inițială workshop-ului, a fost aceea a finanțării. În această privință au fost semnalate unele

disfuncționalității. Pentru categoria proiectelor concrete (toate tipurile de proiecte de arhitectură, urbanism etc.), pentru care activitatea de cercetare este intim înglobată în proiectarea propriu zisă, finanțarea este obținută prin licitații publice (ministere, consilii locale sau județene etc.) sau prin încredințare directă a proiectului (în special de către investitorii privați). Temele de cercetare – care tind spre cercetarea aplicativă sau cea fundamentală găsesc finanțare cu oarecare greutate. Poziția incertă a arhitecturii ca act de cultură (deci și a acestui tip de cercetare, în mare cea umanistă) nu intră în categoria priorităților de finanțare la nivel național și european decât colateral. În schimb, temele de cercetare cu caracter “tehnic”, specializate, obțin mai ușor suportul financiar. Este însă foarte adevărat că, de câțiva ani, există o varietate apreciabilă de proiecte de cercetare finanțate din fonduri publice. A fost semnalată, de asemenea, lipsa legăturilor dintre facultățile de arhitectură din România, pentru obținerea finanțărilor pentru proiecte comune de cercetare diverse, de interes comun, inclusiv cele europene.

Celălalt aspect important semnalat de mai mulți participanți a fost acela al evaluării temelor de cercetare și, în general, al întregii activități de cercetare a unei instituții universitare sau de cercetare. S-a apreciat că în prezent se aplică criteriile de evaluare, traduse incomplet, preluate din zona strict științifică și tehnică. Nu există încă, în domeniul artelor, în care este inclusă pe bună dreptate și arhitectura, o evaluare adaptată profilului special acestor domenii (denumite deseori vocaționale), care să permită să încurajeze acest tip de investigație și cercetare cu totul particular și, în final, să fie apreciat (evaluat) pe măsura eforturilor, a capacităților intelectuale și artistice investite în categoria respectivă de cercetări și, bineînțeles, a valorii produsului rezultat.

Un aspect special al cercetării din domeniul arhitecturii și urbanismului este acela al **eficienței**. Numeroase teme și lucrări de cercetare pot deveni factori de dezvoltare ai societății. Este vorba un numai la lărgirea nivelului de cunoaștere dar și la contribuția efectivă, științifică, la rezolvarea unor mari probleme actuale, cum este amenajarea teritoriului, diferite strategii de dezvoltare durabilă, problema peisajului cultural, a protecției patrimoniului etc. etc. Prof. Alexandru Sandu a semnalat existența unor astfel de lucrări de cercetare, pe care s-au cheltuit miliarde de lei, dar care un sunt cunoscute sau nu sunt luate în considerare chiar de organisme care le-au comandat.

Se poate aprecia că workshop-ul, de bun nivel științific, și-a atins pe deplin scopul. Transmiterea de informații, puncte de vedere, opinii și sugestii au îmbogățit substanțial dezbaterile generale în jurul acestui subiect. De aici au decurs și ideile privind colaborarea viitoare cu arhitecții români din diaspora pe planul cercetării și a proiectului. Astfel, au fost formulate propuneri privind:

- continuarea colaborării cu Școala de restaurare de la Chaillot (Paris) a Departamentului de Istoria și Teoria Arhitecturii și Conservarea Patrimoniului a UAUIM

- prezența în continuare a arhitecților români din diaspora în comisiile de susținere a diplomelor de absolvire a studenților români

- acceptarea în propriile ateliere din țara de rezidență a studenților români pentru efectuarea stagiilor de practică

- inițierea unor programe comune de cercetare în domeniile prioritare de interes, cum este acela al modernizării fondului locativ realizat în ultimele 5 decenii

- realizarea unei evidențe a arhitecților români din diaspora și organizarea, în măsura posibilului, a unei prime întâlniri în anii următori

Director proiect,

prof. dr. Arh. Nicolae Lasca